

มโนทัศน์เรื่องวัดที่ตอบสนองความต้องการ ของชุมชนในสังคมไทย*

พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ)**

พระมหาพรชัย สิริวิโร (ศรีภักดี)***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวัดและวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนในสังคมไทยด้วยการศึกษาเอกสาร จากการศึกษาพบว่า วัดในพระพุทธศาสนาคือสถานที่พักของพระภิกษุ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นสถานที่พัฒนาจิตใจ วัดเกิดจากศรัทธาของฆราวาสที่เห็นความจำเป็นในการเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์จึงได้สร้างให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องมี

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม” โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา) ประจำปี พ.ศ. 2563

** อาจารย์ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email: kittimete@gmail.com

*** อาจารย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Email: pomchai.sri@mcu.ac.th

วันที่รับบทความ 25 เมษายน 2564 วันที่แก้ไขบทความ 23 กันยายน 2564

วันที่ตอบรับบทความ 7 มีนาคม 2565

ความสงบ ขณะเดียวกันฆราวาสก็อุปถัมภ์ดูแลได้ง่าย ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นสถานที่จัดการเรียนการศึกษาของชุมชน ทำสังฆกรรม อีกทั้งประกอบกิจกรรมทางศาสนา และยังเป็นสถานที่สำหรับสนับสนุนการปกครองทางสังคม

วัดที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลที่หวังความเจริญทางวัตถุ มุ่งให้ชีวิตมีการกินดีอยู่ดี อีกทั้งการสร้างสิ่งต่างๆ ก็เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ เหล่านี้ ขณะที่วัดยังมุ่งเน้นการพัฒนาตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจให้มีที่พึ่งพ่อน และพัฒนาจิตใจที่เน้นความสงบ เรียบง่าย แม้จะมีสิ่งก่อสร้างก็ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อหรือทำลายความเป็นธรรมชาติ ส่วนวัดที่ตอบสนองชุมชนนั้นต้องเป็น ศูนย์กลาง ของการช่วยเหลือและมอบโอกาสให้คนได้รับโอกาสทั้งทางวัตถุและความรู้ในด้านต่างๆ อีกทั้งยังต้องพัฒนาควบคู่ไปกับความเจริญของสังคม คือหาก สังคมมีปัญหา วัดก็ต้องเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดความสุขสงบของ สังคม

คำสำคัญ: วัด, ความต้องการของชุมชน, สังคมไทย

The Concept of Temples that Meet the Community's Demand in Thai Society*

Phramaha Khwanchai Kittimethi (Hemprapai)**

Phramaha Pornchai Sirivaro, Asst.Prof.Dr.***

Abstract

The objective of this article is to examine the concept of temples and their satisfaction of the community's needs in Thai society through documentary research. The study finds that temples in Buddhism are shelters for Buddhist monks, places to perform religious rituals and activities, as well as to develop one's spirituality. Temples are born out of the faith of the laity, who accommodate the Buddhist monks' necessary requirements for calmness and serenity. At the same time, such arrangement allows the laity to

* This article is a part of research entitled "A Temple that meets the Community's Demand: A Case Study of Wat Samanrattanaram" funded by Chulalongkorn University (the Centre of Buddhist Studies), 2020.

** Lecturer, Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. Email: kittimetee@gmail.com

*** Lecturer, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. Email: pornchai.sri@mcu.ac.th

Received April 25, 2021, Revised September 23, 2021,

Accepted March 7, 2022

conveniently sustain the monks. Presently, temples have been developed into the communities' centers of education, of religious activities, as well as of support for social governance.

Temples that seek to satisfy individuals' needs for material and comfort tend to emphasize material prosperity, whereas temples that seek to cultivate people's spiritual needs tend to focus on areas for relaxation for the sake of developing calmness and simplicity. For the latter, material constructions are neither opulent nor overshadowing nature. Temples that seek to satisfy the community's needs must be the center for help and for providing both material and learning opportunities. In addition, such temples must be developed along with the community: if social problems arise, the temples must act as the center for their solution in order to yield peace and contentment to the society.

Keywords: Temples, communities' needs, Thai society

1. บทนำ

ต่อปัญหาว่า “พระพุทธศาสนาควรมีบทบาทอย่างไรในสังคมไทย” ได้นำไปสู่การเสนอความเห็นอย่างแพร่หลาย ไม่ใช่แค่คำสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมุ่งไปที่สถาบันทางศาสนา เช่น วัด โดยจะพบว่าวัดในสังคมไทยว่ามีปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนที่สุด ทำให้วัดมีบทบาทหน้าที่ในการทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลและชุมชนมีความสุขทั้งทางกายภาพและจิตใจ อันเนื่องมาจากคำอธิบายบนฐานของความเชื่อที่ว่า วิญญาณของปัจเจกบุคคลจะพัฒนาได้ก็ต่อเมื่อถูกเชื่อมกับสังคม (อรรถศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 29-30) วัดจึงมีบทบาทในฐานะที่เชื่อมโยงปัจเจกบุคคลเข้ากับสังคม เริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาลเมื่อวัดแห่งแรกเกิดขึ้นจากตำริของพระเจ้าพิมพิสารว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมนสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการมัลลของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น” จึงถวายอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้า เป็นที่มาของการอนุญาตวัดหรืออาราม (พระไตรปิฎก เล่ม 4 ข้อ 59 หน้า 71-72)¹ โดยวัดแห่งแรกนั้นได้สะท้อนให้เห็นความจำเป็นต่อการพักอาศัยของพระภิกษุในทางพระพุทธศาสนาที่เน้นไปที่ความเหมาะสมแก่ความเป็นอยู่คือร่มรื่นและมีความสงบ

หลังจากนั้นจึงมีการสร้างวัดกันเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ต่างเสียสละทรัพย์เพื่อสร้างวิหารมีปรากฏให้เห็นหลายแห่งด้วยกัน เช่น เขตวันมหาวิหารที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย และบุพพารามที่นางวิสาขาเป็นผู้สร้างถวาย สาเหตุสำคัญมาจากท่าทีของบุคคลผู้สร้างวัดเพราะต้องการบุญและสวรรค์ (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 294 หน้า 91) และคำสอนเรื่องการทำทานที่ถูกยกย่องและมีผลที่มีมากกว่าทานประเภทอื่น

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ตั้งข้อความว่า “การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวัญญผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นสภากาตมามีผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นอนาคามี...สภากาตมามี...พระอรหันต์...พระปัจเจกพุทธเจ้า...พระพุทธเจ้า...ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภคมีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญพระพุทธเจ้าให้บริโภคการที่บุคคลสร้างวัดอุทิศถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต เล่ม 23 ข้อ 20 หน้า 472-473) และข้อความอีกว่า “การถวายวัดแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 315 หน้า 131) ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากแนวคิดนี้ วัดจึงกลายเป็นสถานที่สำหรับนักบวชที่จำเป็นต้องมีที่พำนักและเป็นสถานที่ให้อุบาสกอุบาสิกาได้ทำบุญกับพระภิกษุ

การสร้างวัดในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้พัฒนาควบคู่ไปกับสังคมมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการสร้างวิหารถึง 84,000 หลังและมีการฉลองพระวิหารด้วยการให้ทุกคนสมาทานศีล 8 หลังจากถวายก็สอบถามพระภิกษุสงฆ์ถึงการบริจาทานของใครยิ่งใหญ่ที่สุด พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระตอบว่า “มหาบพิตร ในพระศาสนาของพระทศพล เมื่อตถาคตยังทรงพระชมมอยู่ มิได้มีใครๆ ที่ชื่อว่าถวายปัจจัยเหมือนมหาบพิตร มหาบพิตรเท่านั้นทรงบริจาคมามากมาย” (สมันตปาสาทิกา เล่มที่ 1 หน้าที่ 64-65) วัดจึงถูกสร้างและได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นสถานที่สำหรับให้อุบาสกอุบาสิกานึกฝนเรื่องศีล และยังมีปรากฏต่อมาอีกว่า วัดหรือศาสนสถานกลายเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางกายภาพของเมือง เพราะการเติบโตของเมืองนั้นบ่งชี้ให้เห็นความเข้มแข็งของอำนาจและความมั่งคั่ง เห็นได้จากการสร้างวัดขนาดใหญ่หลายแห่ง ทำให้วัดเป็นทั้งสถาบันทางศาสนาและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสำหรับคนพื้นถิ่นได้ประกอบอาชีพ เช่น การสร้างวัดต้องการจ้างคนหลากหลายอาชีพทำให้เกิดอาชีพสถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงาน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในวัดซึ่งเป็นพิธีกรรมประจำวันไม่น้อย จำต้องมีคนประกอบกิจกรรมเป็นพวกนักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว คนร้อมมาลัย และบริเวณ

ที่ตั้งวัดมักจะเติบโตเป็นเมืองหรือนครขนาดใหญ่ ทำให้วัดกลายเป็นหลักประจำเมืองหรือเป็นหน้าตาของกษัตริย์หรือราชวงศ์ เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงทางเลี้ยงทางเศรษฐกิจให้คนหลากหลายอาชีพ (ธิดา สารยา, 2554, หน้า 360) ซึ่งวัดที่เกิดขึ้นภายหลังส่วนใหญ่มาจากคตินิยมทางการปกครอง อีกทั้งยังเป็นการแสดงถึงการขยายตัวของชุมชน เมื่อประชาชนอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็จะสร้างวัดขึ้นที่นั่นตามกำลังจิตศรัทธา แล้วจึงนิมนต์พระภิกษุไปจำพรรษาเพื่อบำเพ็ญศาสนกิจตามประเพณี

ในประเทศไทยได้มีการออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ขึ้นฉบับแรกเรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และ พ.ศ. 2505 ตามลำดับโดยให้คำอธิบายว่า วัดคือที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ โดยวัดนั้นเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำบุญ เป็นต้น เป็นศูนย์กลางในด้านการพัฒนาชุมชน พัฒนาจิตใจของชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอบรมกุลบุตรในท้องถิ่นให้ได้บวชเรียนและศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 หน้า 16540-16542) วัดจึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามเงื่อนไขของสังคมชุมชนเมืองมากกว่าจะรักษาประเพณีวัฒนธรรมเดิมไว้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 69)

แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่วัดก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อและมีการพัฒนาที่ตอบสนองต่อชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน ดังวัดในชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งบอกเล่าถึงความเป็นมาของวัดและชุมชน เมื่อสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการกวาดต้อนครัวคนลาวจากแผ่นดินลาวเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนมาก มีทั้งลาวพวนและลาวเวียงจากเมืองต่างๆ มาเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นชุมชนเมือง โดยชุมชนระดับหมู่บ้านจะมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีการกำหนดชื่อวัด เช่น วัดเมืองแมดสำหรับบ้านเมืองแมด วัดเตาเหล็กสำหรับวัดเตาเหล็ก ทั้งชื่อวัดและหมู่บ้านเป็นชื่อเดียวกันล้วนแต่เป็นชื่อที่มาจากถิ่นเดิมในเมืองลาวทั้งสิ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 74) ฉะนั้น วัดที่ถูกพัฒนาควบคู่กับชุมชนจึงเป็นฐานให้สังคมได้ยึดถือและดำเนินตามรูปแบบเหล่านั้น แต่ปัจจุบัน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาของวัตถุเป็นหลัก การที่วัดจะสนองวัตถุจึงเกิดปัญหา

ตามมาว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของวัดหรือไม่ บทความนี้จึงเป็นการศึกษาถึงบริบทของวัดกับชุมชนผ่านความต้องการในสังคมไทย เพื่อเสนอให้เห็นรูปแบบและแนวทางในการพิจารณาวัดกับชุมชนมีสัมพันธ์กันอย่างไร

2. ลักษณะและบทบาทวัดทางสังคม

คำว่า “วัด” เป็นคำที่ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ตรงกับคำว่า “วิหาร” ที่แปลว่า ที่อยู่ และคำว่า “อาราม” แปลว่าสถานที่ที่รื่นรมย์ ไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป โดยทั้ง 2 ความหมายนี้จะพบว่า ทั้งวิหารและอารามนั้นเป็นการระบุให้เห็นว่าวัดนั้นเป็นสถานที่ที่ทักเหมาะแก่การอาศัยของพระภิกษุ ขณะเดียวกันก็ไม่ใช้สถานที่ที่ไกลจากหมู่บ้าน เพื่อสะดวกแก่การดูแลและบำรุงเลี้ยงพระภิกษุเหล่านั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้จัดแบ่งลักษณะและรูปแบบความเป็นวัดไว้ ดังนี้

2.1 ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล

การกำเนิดวัดในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นไปตามความปรารถนาของชุมชนที่ประสงค์จะให้เป็นที่อยู่และอ้างถึงเป็นสถานที่สะดวกในการบำรุงดูแลของเหล่าอุบาสก อุบาสิกา จึงเป็นที่มาของวัด โดยมีหลักฐานปรากฏ ดังนี้

1) **อาราม** เป็นสถานที่อยู่ เป็นสวนป่า ไม่มีสิ่งปลูกสร้างมากนัก ลักษณะวัดแบบอารามนั้น เน้นไปที่สภาพการเป็นอยู่แบบไม่ยุ่งวุ่นวาย เป็นสถานที่ใกล้ป่า ดุรินรมย์ สงบ เป็นไปตามลักษณะวิถีชีวิตช่วงแรกของบรรพชิตที่เน้นการอยู่แบบสันโดษ ไม่ยุ่งวุ่นวายด้วยผู้คน โดยต้องไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป ไม่ใกล้หมู่บ้านเกินไป การคมนาคมสะดวก ผู้ยากจะเข้าเฝ้าไปมาได้ง่าย กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงรบกวนน้อย ไม่มีเสียงอึกทึก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่พวกมนุษย์จะทำการกิจที่ลับได้ เป็นสถานที่เหมาะแก่การหลีกเร้น” (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 307 หน้า 118) อารามจึงไม่ต่างจากสถานที่ชายป่าที่ชาวบ้านรู้กันว่ามีอบถวายเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ นั้นแสดงให้เห็นว่าไม่มีใครที่จะถือสิทธิเป็นเจ้าของได้ แม้แต่พระภิกษุเอง จากข้อพิจารณานี้ วัดแบบอารามเป็นลักษณะ

สถานที่พักสำหรับพระภิกษุเท่านั้น เน้นสถานที่ใกล้เคียงกับป่า สงบและไม่ค่อยมีผู้คนเดินผ่าน สถานที่เหล่านี้มักจะไม่มีการปลูกสร้าง เหมาะสำหรับพระภิกษุผู้ถือสันโดษไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน ส่วนที่อยู่อาศัยก็จะมีลักษณะเป็นถ้ำหรือเพิงไม้พ้ออาศัยได้เป็นครั้งคราว จึงไม่มีสถานที่ก่อสร้างที่มีความมั่นคงและถาวรอย่างชัดเจน

2) **วิหาร** เป็นสถานที่อยู่ โดยมีเสนาสนะหรือสิ่งปลูกสร้างปรากฏอยู่ในพื้นที่ ในพระไตรปิฎกเล่าถึงลักษณะของวิหารนั้นมาจากสถานที่หลายแบบตามที่พระพุทธเจ้าอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือน มุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 294-295 หน้า 89-92) เมื่อพิจารณาจากลักษณะวิหารนี้พบว่า เป็นที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังไม่ปรากฏชัดเจนกว่ามีการทำสังฆกรรมภายในวิหารนั้นเท่าใดนัก เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อพระภิกษุมาสู่วิหารนั้นด้วยมุ่งหมายจะเป็นสถานที่พักอยู่อาศัยเท่านั้น จึงปรากฏวิหาร เรียกว่า มหาวิหาร 18 แห่งในกรุงราชคฤห์ประกอบด้วย 1) เวฬุวัน 2) ภูเขาคิชฌกูฏ 3) ปิณฑลิกุหา 4) ถ้ำกาฬสิลา 5) ถ้ำสัตตบรรณ 6) เจือมเขาสัปปาสถิตี ปาสัตถวัน 7) ชอกกุเขาคโคตรกะ 8) ชอกกุเขาดินทุกะ 9) อันธกวันทวิหาร 10) ตโปทาราม 11) ชิวกัมพวัน 12) มัททกจฉิมฤคทายวัน 13) โคตมนิโครธ 14) ปิลินทคาม (อารามิกคาม) 15) ปาวาริกัมพวัน 16) คิชฌกาวสธาราม 17) อินทสาลคูลา 18) ทักขณาสิริมหาวิหาร (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1 หน้า 13) จากข้อพิจารณานี้ วิหารเป็นสถานที่พักหรือตามความหมายน่าจะตรงกับคำว่า “กุฏิ” ซึ่งเป็นเสนาสนะสำหรับอาศัยอยู่ของพระภิกษุ ดังข้อความว่า “ครั้งนั้น ภิกษุ 2 รูปอยู่บนกุฏิชั้นลอยในวิหารของสงฆ์ รูปหนึ่งอยู่ชั้นล่าง อีกรูปหนึ่งอยู่ชั้นบน” (พระไตรปิฎก เล่ม 2 ข้อ 129 หน้า 306) วิหารจึงอาจมีมากกว่า 1 แห่งใน 1 อารามและเรียกว่า “วิหาร” ในลักษณะเป็นสถานที่พักหรือนับเป็นเสนาสนะที่อยู่ซึ่งถูกสร้างไว้เป็นที่พัก ส่วนที่พักของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “คันธกุฏิ” ก็เป็นวิหารอย่างหนึ่งตามลักษณะนี้เช่นกัน

3) อาวาส เป็นสถานที่ที่มีพระภิกษุอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงปรากฏในหลายแห่งถึงข้อกำหนดและกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน รวมถึงมีสังฆกรรมและข้อปฏิบัติทางวินัยที่ชัดเจน อาวาสจึงหมายถึงการอยู่ร่วมกัน ดังจะพบว่าในอาวาสนั้นจะมีผู้ดูแล เรียกว่า “เจ้าอาวาส” โดยพิจารณาจากข้อความต่อไปนี้คือ “ภิกษุผู้เป็นนวกกรรมได้อาวาสนั้นภายในพรรษา ในฤดูกาล จะหวงห้ามไว้ไม่ได้ ถ้าอาวาสนั้นทรุดโทรม พึงบอกแก่ใครๆ คือ จะเป็นเจ้าของอาวาสหรือเครือญาติของเจ้าของอาวาสนั้นว่า “อาวาสของพวกท่านทรุดโทรม โปรดซ่อมแซมอาวาสนี้” (สมันตปาสาทิกา ข้อ 323 หน้า 438-439) และยังมีข้อกำหนดถึงการปฏิบัติต่ออาวาสที่ถูกบัญญัติไว้ ในกรณีที่อาวาสเสียหาย พระภิกษุจำเป็นต้องมีการปรึกษาเจ้าของที่ที่เป็นฆราวาสหรือเครือญาติ

นอกจากนั้นอาวาสยังมุ่ง หมายถึง สถานที่ที่มีการบริหารจัดการตามความเหมาะสมของพระภิกษุที่อยู่ในอาวาสเดียวกัน โดยสังเกตได้จากการร่วมประชุมหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน มีรูปแบบการอยู่อาศัยในลักษณะเป็นหมู่เป็นคณะ ดังกรณีภิกษุหลายรูปเข้าจำพรรษาอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ปรึกษากันดังนี้ว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียงร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาอย่างผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” แล้วปรึกษาต่อไปว่า “ถ้าพวกเราจะไม่ทักทายไม่ปราศรัยกันและกัน รูปใดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านก่อน รูปนั้นพึงปูลาสนะ จัดน้ำล้างเท้า ตักรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างถาดสำหรับใส่อาหารที่เหลือตั่งน้ำฉันน้ำใช้ รูปใดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านทีหลัง ถ้ามีอาหารที่รูปก่อนฉันเหลือ ถ้าต้องการพึงฉัน ถ้าไม่ต้องการ พึงเททิ้งยังที่อันปราศจากของเขี้ยวสด หรือแหล่งน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ รูปนั้นพึงเก็บอาสนะ น้ำล้างเท้า ตักรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า ล้างถาดสำหรับใส่อาหารที่เหลือ แล้วเก็บน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดหอนรูปใดเห็นหม้อน้ำฉัน หม้อน้ำใช้ หม้อชำระล้างเปลา รูปนั้นพึงตักใส่ ถ้าไม่สามารถพึงกวักมือเรียกเพื่อนมาช่วยยก ไม่พึงเอ่ยวาจา เพราะเหตุนั้นเลย ด้วยอุบายอย่างนี้แล พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาเป็นผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต”

(พระไตรปิฎก เล่ม 4 ข้อ 209 หน้า 331)

อาวาสจึงถูกพิจารณาว่าเป็นสถานที่ถูกจัดแบ่งเป็นสัดส่วนมีการบริหารจัดการที่เป็นลักษณะภิกษุสงฆ์ ทุกอย่างมีข้อพิจารณาที่ท้าวร่วมกัน ไม่ใช่เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง จากข้อพิจารณานี้ อาวาสจึงระบุถึงสถานที่อยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก มีกฎระเบียบหรือวินัยในการอยู่ร่วมกัน เมื่อมีความผิดเกิดขึ้นก็ต้องถูกพิจารณาผ่านระเบียบข้อปฏิบัติต่างๆ โดยลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นรูปแบบการบริหารวัดในสมัยพุทธกาลอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้น วัดเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตอารามแก่พระภิกษุสงฆ์ ทำให้รูปแบบการเป็นอยู่ของพระภิกษุสอดคล้องกับข้อปฏิบัติที่พระภิกษุปฏิบัติต่อพระภิกษุ พระภิกษุปฏิบัติต่อเสนาสนะ และพระภิกษุปฏิบัติกับฆราวาส การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้สรุปว่าวัดมีบทบาท ดังต่อไปนี้

ก. วัดเป็นสถานที่พักอาศัย เบื้องต้นของการมีวิหารในทางพระพุทธศาสนา มาจากการสร้างเพื่อการอยู่อาศัย จึงปรากฏข้อความว่า วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงอยู่ (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 315 หน้า 131) จากข้อพิจารณาข้างต้น ทำให้ทราบว่า วิหารเป็นสถานที่พักอาศัยตรงกับเสนาสนะที่พักอาศัยหรือกุฏิ ซึ่งพระภิกษุพยายามจับจองวิหาร จับจองที่นอน เป็นที่มาของการบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษาภิกษุรูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ (พระไตรปิฎก เล่ม 7 ข้อ 311 หน้า 125-126) ข้อปฏิบัติในวิหารเป็นที่พักอาศัยสำหรับพระภิกษุจึงเป็นข้อกำหนดที่ถูกบัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันปัญหาในแง่ของเสนาสนะ ข้อกำหนดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทวัดในสมัยนั้น ความสำคัญของข้อปฏิบัติเหล่านี้ คือ การมองว่าวัดนั้นไม่ได้เป็นสมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง แม้จะมีข้อกำหนดเรื่องวิหารเป็นที่อยู่เฉพาะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แต่ไม่ได้มีการชี้ชัดว่าภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าของ แค่เป็นผู้พักชั่วคราวเท่านั้น การไม่กำหนดเรื่องการเป็นเจ้าของนี้ทำให้ผู้มาอาศัย

พิจารณาแค่เป็นสถานที่พัก เพื่อปกป้องตัวเองจากสัตว์ร้ายหรือจากสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้น ต่อมาจึงมีการกำหนดให้มีภิกษุผู้ดูแลเสนาสนะ หรือเป็นเจ้าอาวาส เพื่อพิจารณาว่าด้วยอาวาสซึ่งเกี่ยวข้องกับพระภิกษุที่มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก และพิจารณาในส่วนของการขยายพื้นที่หรือซ่อมบำรุงเสนาสนะในสมัยต่อมา

ข. วัดเป็นสถานที่ทำสังฆกรรม เมื่อมีพระภิกษุมาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงเกิดมีการทำกิจกรรมร่วมกัน กล่าวคือ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอัครคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่ “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ” (พระไตรปิฎก เล่ม 4 ข้อ 141 หน้า 217)

การอาศัยวิหารที่ถูกบัญญัติขึ้น เพื่อเป็นสถานที่สำหรับทำสังฆกรรมจึงเป็นไปตามพุทธบัญญัติ เพราะพระภิกษุต้องอยู่ร่วมกันในวิหารเดียวกัน จำเป็นต้องมีการประชุมและเลิกประชุมกันอยู่เสมอตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 136 หน้า 82) เมื่อการอยู่ร่วมกันจำเป็นอย่างยั้งที่จะต้องมีการร่วมกันประชุมวิหารจึงได้ถูกสมมติให้เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้ร่วมประชุมกันทำสังฆกรรมในยุคสมัยพุทธกาล

ค. วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา วัดได้กลายเป็นสถานที่

ถวายอาหาร และบำเพ็ญทาน เนื่องจากสถานที่ในการบิณฑบาตนั้นเพียงพอสำหรับ พระภิกษุจำนวนไม่มาก กล่าวคือ ขรवासประสงค์จะถวายอาหารบิณฑบาตกับ พระภิกษุจะนิมนต์ให้ฉันในเรือน แต่เมื่อมีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น การต้อง ถวายอาหารแก่ภิกษุจำนวนมากที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานจำเป็นต้องอาศัย สถานที่สำหรับเตรียม ซึ่งวัดนั้นจึงเกิดขึ้นจากการประสงค์จะถวายทาน ในลักษณะดังกล่าวนี้ เช่นที่หึงงามเมืองชืออัมพาลีได้นำของเคี้ยวของฉัน อันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า เป็นประธานด้วยตนเอง กระทั่งพระ ผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้ามภตตาทหาร แล้วละพระหัตถ์จากบาตร นางได้นั่ง เฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ผู้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันขอถวายสวนมะม่วงนี้แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” (พระไตรปิฎก เล่ม 5 ข้อ 289 หน้า 107)

ต่อมาสถานที่เหล่านี้เป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสถานที่ให้ขรवास ผู้ประสงค์จะสนทนาธรรมหรือเฝ้าพระพุทธเจ้า ดังพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น พวกข้าราชการบริพารนั่งประชุมกันใน ราชบริษัทภายในพระราชมวัง ได้สนทนากัน ผู้ใหญ่บ้านชื่อนิจุทกะนั่งอยู่ในบริษัท นั้น แล้วมีข้อสนทนาเรื่องการจับเงินและทองของพระภิกษุ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ต้องการหญ้าพึงแสวงหาหญ้า ผู้ต้องการไม้พึงแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียน พึงแสวงหาเกวียน ผู้ต้องการบุรุษพึงแสวงหาบุรุษ” แต่เราไม่กล่าวเลยว่า ‘พึงยินดี พึงแสวงหาทองและเงินโดยประการใดๆ’ (พระไตรปิฎก เล่ม 18 ข้อ 362 หน้า 515-516) ข้อพิจารณาเหล่านี้กลายเป็นว่าวัดนั้นเป็นสถานที่สำหรับแสดงธรรม และตอบข้อสงสัยของขรवास เป็นสถานที่พัฒนาขึ้นบนรากฐานความต้องการสังคม มากขึ้น จึงก่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างวัดและบ้าน กลายมาจากรูปแบบ วิธีชีวิตของพระภิกษุที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนบางอย่างก็จะได้รับการแก้ไข ให้ถูกต้องโดยพระพุทธเจ้าภายในวัด ขณะที่วิถีชีวิตแบบขรवासที่ต้องการหลักธรรม สำหรับดับทุกข์ในการดำเนินชีวิตก็จะสามารถเดินทางมาวัดเพื่อแก้ปัญหาหรือหา ทางพ้นทุกข์ด้วยการบวช

สรุป ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาลจึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส ในแง่ของวัดแบบอารามและวิหารนั้นอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นทางการ แต่ในส่วนของอาวาสที่มีพระภิกษุมายู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการและการดูแลเสนาสนะร่วมกัน อีกทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนในแง่ของการปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาในสมัยต่อๆ มา

2.2 ลักษณะของวัดในสมัยปัจจุบัน

การแบ่งประเภทของวัดตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นปรากฏมีในพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ตรขึ้นเป็นฉบับแรกคือพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 5 กำหนดประเภทวัดไว้ 3 ประเภทคือ

ก. พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงโปรดให้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง

ข. อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่ไม่ได้เป็นพระอารามหลวง

ค. ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ต่อมาเมื่อออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และพ.ศ. 2505 ตามมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้แบ่งวัดเป็น 2 ประเภท คือ ก. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ข. สำนักสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16541-16542) และยังมีการสำรวจวัดทั่วประเทศแล้วได้พบว่ามีรูปแบบมีความแตกต่างกันไปตามบริบท กล่าวคือ

ก. พระอารามหลวง ได้แก่วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ หรือพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งหรือแก่วัดเอง

ข. วัดราชวรฯ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ โดยได้รับอนุญาตให้สร้างและประกาศตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการ และช่วยกันทะนุบำรุงสืบต่อกันมาตามลำดับ เป็นวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

ค. วัดร้าง ได้แก่วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ทางราชการขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง แต่ยังมีสภาพเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16543-16545)

แต่การจัดแบ่งวัดดังกล่าวนี้เป็นไปตามสภาพของวัดเป็นหลัก ต่อมาภายหลังรัชกาลที่ 4 มีการแบ่งวัดเมืองและวัดบ้านอย่างชัดเจน คือ

1) วัดคามวาสี คือวัดของหมู่บ้านหรือวัดประจำหมู่บ้าน

2) วัดอรัญญวาสี คือ วัดป่าสำหรับพระวิปัสสนาธุระ เป็นวัดที่แยกตัวออกต่างหากจากชุมชน แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีความสัมพันธ์กับทางสังคมกับคนในชุมชน เพราะในฤดูแล้งก็ยังมีคนนำประชาชนมาประกอบพิธีกรรมที่วัดป่าด้วย ดังในศิลาจารึกสุโขทัยที่ระบุว่าคนพากันไปทำพิธีกรานกฐินที่วัดนอกเมือง

3) วัดนครวาสี คือ วัดของเมืองที่ส่วนใหญ่จะไม่มีพระอยู่เท่าใด อีกทั้งเป็นวัดที่มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ พระวิหาร พระพุทธรูป และแหล่งศาสนสถานอื่นๆ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และรุ่งเรืองของเมือง วัดที่สำคัญคือ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีพระมหาสถูปที่บรรจุพระบรมธาตุไว้เป็นหลักของเมือง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 68-69)

จากประเภทวัดในปัจจุบันนั้นได้ถูกจัดแบ่งไปตามลักษณะที่สอดคล้องของแต่ละยุคสมัย ซึ่งพิจารณาจากความตั้งใจของผู้สร้างถวาย โดยจะพบว่าเบื้องต้นมีความต้องการสร้างแก่พระภิกษุผู้มาจากทิศทั้ง 4 ด้วยถือว่าเป็นบุญ

สูงที่สุด จนกลายเป็นที่มาของการสร้างวัดตั้งแต่พระราชหรือพระราชวงศ์ชั้นสูง และวัดที่ชาวบ้านสร้าง

ขณะเดียวกันวัดยังมีลักษณะที่อยู่ใกล้บ้านบ้าง ใกล้บ้านบ้าง ถือเป็นลักษณะของวัดที่สังเกตได้ และมีชื่อเรียกให้สอดคล้องว่า วัดบ้านหรือวัดเมือง และวัดป่า ลักษณะวัดดังกล่าวยังสะท้อนถึงลักษณะการปฏิบัติตนของพระภิกษุที่แตกต่างกันกล่าวคือการปฏิบัติตามหลักธรรมา 2 ประเภทที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปัทฏฐกถา เล่ม 18 หน้า 371) คือ 1. คณธรรมาคือการเรียนศึกษาพระปริยัติผ่านการศึกษาพระไตรปิฎกไว้ เป็นเรื่องของพระบ้านหรือพระเมืองที่จะจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการรักษาพระปริยัติไว้ไม่ให้เสื่อมหายไป โดยรูปแบบดังกล่าวปรากฏในการศึกษาบาลี และการศึกษาของนักรธรรม 2. วิปัสสนาธรรมาคือการปฏิบัติตามหลักของกรรมฐาน 2 อย่างคือสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นเรื่องของพระป่าที่มุ่งการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ แม้จะมีการแบ่งกันอย่างนี้ แต่ก็ไม่ได้แบ่งประเภทของวัดป่ากับและวัดบ้านออกจากกันอย่างชัดเจน เพียงแค่แบ่งแยกรูปแบบของวิถีชีวิตของพระเท่านั้น ไม่ได้ขยายไปสู่แนวความคิดการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างบ้านและวัดออกจากกัน

จากข้อมูลข้างต้น วัดที่อยู่ในสมัยหลังพุทธกาลจึงมีลักษณะเหมือนกับวัดในสมัยพุทธกาลคือเป็นสถานที่พักอาศัยของพระภิกษุ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม และเป็นสถานที่ทำบุญ ในส่วนที่มีความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามยุคสมัย โดยพิจารณาจากบทบาทที่สังคมมอบให้ทั้งในส่วนที่เกิดขึ้นจากความประสงค์ของผู้ถวายและอีกส่วนมาจากความเห็นร่วมกันของสังคมที่เป็นไปตามยุคสมัย ดังนี้

ก. วัดเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจ การสร้างวัดหลังสมัยพุทธกาลเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานที่อันเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจ จะเห็นได้ว่าวัดที่สร้างในยุคสมัยพระเจ้าอโศกได้ถูกประกาศให้เป็นที่ให้ประชาชนสมาทานองค์แห่งศีล 8 (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก ปาราชิกกณฑ์ สมณตปาสาทิกา เล่ม 1, หน้า 64) และยังมีวัดอีกหลายแห่งในชุมชนก็กลายเป็นสถานที่สำหรับ

ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันประสูติของพระพุทธเจ้า ผู้ชนจัดขบวนพร้อมดนตรีและฉิ่งฉาบ พ่อคำต่างชาติก็ร่วมขบวนด้วย หรือการบำเพ็ญกุศลตามประเพณีในแต่ละท้องถิ่น และเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการพัฒนาทางด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่สำหรับฝึกอบรมเยาวชนให้ได้บวชเรียนและศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16542) วัดจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหรือชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และแหล่งเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาที่ดำเนินไปร่วมกับกิจกรรมภายในชุมชน

อีกทั้งสิ่งก่อสร้างที่เห็นได้ควบคู่กับวัดเป็นรูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมของพระสถูปเจดีย์อันเป็นหลักฐานศิลปกรรมสำคัญที่บ่งบอกถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนาในแต่ละชนชาติ ในแต่ละยุคสมัย รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นที่สัมพันธ์กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 59) จึงสันนิษฐานได้ว่า การประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ ที่ใดก็ตาม จะต้องมีการสร้างศาสนสถานและการสถาปนาเจดีย์ขึ้นก่อน เพราะเจดีย์คือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในสมัยพระเจ้าอโศกได้สร้างวิหาร 84,000 หลังและประดับด้วยพระเจดีย์ 84,000 องค์ (สมันตปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 63) ต่อมาแนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการสร้างวัดในประเทศศรีลังกาเมื่อพระมหินทเถระได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากชมพูทวีปมาประดิษฐานไว้ในเกาะสีหลหรือประเทศศรีลังกาเพื่อเป็นที่พึ่ง เพราะแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วแต่พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ยังมีอยู่ เป็นที่มาของการสร้างเจดีย์ (สมันตปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 108-113) เจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชาวพุทธอาศัยเป็นสถานที่สำหรับสวดมนต์ ฟังธรรม กลายเป็นโครงสร้างของวัดที่มีทั้งพระพุทธคือพระบรมสารีริกธาตุ พระธรรมคือหลักคำสอน และพระสงฆ์คือเหล่าพระภิกษุปรากฏเป็นที่พึ่งตามลักษณะของไตรรัตน์ที่เป็นพื้นฐานของชาวพุทธในยุคต่อๆ มาเช่นกัน

ข. วัดในฐานะสถานที่สนับสนุนการปกครองบ้านเมือง การสร้างวิหาร 84,000 หลังพร้อมเจดีย์ 84,000 องค์ในเมือง 84,000 แห่งทั่วชมพูทวีป ถือเป็น การขยายอาณาจักรการปกครองของพระเจ้าอโศก เช่นเดียวกับในเกาะสิงหล หรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบันโดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราช อุทยานมหาเมฆวันให้เป็นอารามของพระภิกษุสงฆ์ และวัดแห่งนั้น ๆ เป็นหลักใน การประดิษฐานพระศาสนาในประเทศต่างๆ ดังปรากฏในประเทศศรีลังกา พระเจ้า เทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราชอุทยานเมฆวันอันเป็นที่ไม่ไกล ไม่ใกล้จาก เมืองหลวง ไปมาสะดวก หลังจากพระราชทานถวายแล้วได้หลังน้ำลงบนมือของ พระเถระ แผ่นดินไหว นี่เป็นแผ่นดินไหวครั้งแรกในมหาวิหาร โดยพระเถระได้ให้ เหตุผลว่า พระศาสนาของพระทศพลจักดำรงมั่นในเกาะแห่งนี้ และสถานที่แห่งนี้ จักเป็นที่ตั้งมหาวิหารแห่งแรกแผ่นดินไวนั้นเป็นบุญนิมิตแห่งการประดิษฐาน พระศาสนา (สมันตปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 105) ต่อมาวิหารแห่งนี้คือมหาวิหาร ซึ่งเป็นชื่อวัดในพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ใน พ.ศ.196-426 มี 3 แห่ง คือ มหาวิหาร ตั้งอยู่ที่เมืองอนูราชปุรี เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จิตตลบรรพต (จิตตภูฏ) ตั้งอยู่ที่โรหนชนบท เป็นสถานที่ปฏิบัติสมาธิภาวนา และ อภัยคีรีวิหาร (อภัยตตรวิหาร, อภัยวิหาร, อภัยาลวิหาร, อุตตรวิหาร) ตั้งอยู่ ทางทิศเหนือของเมืองอนูราชปุรี และสำนักมหาวิหารมีวรรณกรรมที่รู้จักแพร่หลาย (Walpola Rahula, 1993, p.305) นำไปสู่การสร้างระบบการดำเนินชีวิตที่ สอดคล้องกับชุมชน โดยมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยง

ปรากฏการณ์นี้ปรากฏว่า วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อ ปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งจากการสร้างศาสนสถานและการกัลปนาที่ดิน โดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดิน ถวายเป็นที่กัลปนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็น พวกทาสหรือข้าพระเป็นจำนวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและ ทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในชั่วลูกชั่วหลาน

จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นต่อมา วัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชนเมืองในแต่ละชุมชนจะพบได้ว่า รูปแบบดังกล่าวนี้มีวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นอย่างแยกไม่ออก ดังจะพบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยลพบุรีลงมาว่า บริเวณทั้งหมดของชุมชนที่มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางมีโครงสร้างและแผนผังทางกายภาพที่ชัดเจน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 61)

ข้อพิจารณาวัดทั้งในส่วนที่เป็นศูนย์กลางของจิตใจนั้นได้ถูกพิจารณาควบคู่กับการเป็นที่พึ่งพิง เพราะมนุษย์นั้นต้องการที่พึ่งพิงเมื่อยามมีทุกข์ วัดจึงกลายเป็นที่พึ่งของผู้ตกทุกข์ได้ยากที่ต้องการความช่วยเหลือกะทันหัน เช่น ต้องการอาหาร ต้องการที่พัก ขณะเดียวกันก็เป็นที่พึ่งของผู้แสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะบางคนก็ไม่ได้ลำบากด้วยข้าวของเครื่องใช้ แต่พยายามหาหนทางสงบให้กับชีวิตตนเอง ในส่วนของการปกครองนั้นปรากฏให้เห็นชัดเจนในยุคสมัยหลังพุทธกาล แม้ในสมัยพุทธกาลจะปรากฏให้เห็นบ้างแต่ไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากข้อมูลในสมัยพุทธกาลนั้นมีปรากฏแค่เพียงส่วนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเท่านั้น จึงเป็นมุมมองด้านเดียว แต่พอข้อมูลทางด้านอื่น เช่น ข้อมูลจากชุมชนหรือบ้านเมืองที่มีการบันทึกทำให้เห็นว่า วัดนั้นในลักษณะดังกล่าวชัดเจนขึ้น

3. วัดกับบทบาทการสนองความต้องการของสังคมไทย

สังคมไทยในปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย จากยุคเกษตรกรรม และยุคอุตสาหกรรมจนถึงยุคข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ในการพัฒนาดังกล่าวนี้อาณาเขตสังคมไทยนั้นยังคงเป็นอาณาเขตเกษตรกรรม เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังอยู่ในภาคเกษตรกรรมที่กำลังพัฒนาตัวเองเข้าสู่อุตสาหกรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550, หน้า 5) ทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง และการเติบโตใหญ่ของเศรษฐกิจแบบตลาด ได้ส่งผลอย่างมากต่อวัดต่างๆ ในเมืองไทยโดยเฉพาะในเขตเมือง ทำให้บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมเริ่มหายไป คงเหลือแต่บทบาททางธรรมที่คงเหลือเพียงเรื่องพิธีกรรม ทั้งหมดทำให้คนเริ่มห่างเหินต่อหลักธรรมไปเรื่อยๆ (อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559,

หน้า 9) เมื่อศึกษาจากท่าทีดังกล่าวทำให้บริบทสังคมไทยจึงมีท่าทีต่อวัดในฐานะเป็นสถานที่รองรับรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จนวัดนั้นได้ปรับเปลี่ยนลักษณะการบริหารจัดการให้เป็นไปตามรูปแบบตอบสนองความต้องการ 2 ลักษณะคือ ความต้องการของปัจเจกบุคคลกับความต้องการของชุมชน ดังนี้

3.1 วัดกับความต้องการของปัจเจกบุคคล ความต้องการที่อยู่ภายในใจของปัจเจกบุคคลในสังคมไทยมาจากการการกินตืออยู่ดี ในแง่นี้พระพุทธศาสนาองไว้ 2 ลักษณะ คือ

ก. **ลักษณะความต้องการทางกายภาพ** มนุษย์นั้นล้วนต้องการสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ 5 อย่างคือ อายุ รูปร่างหน้าตา สุขสบาย สถานที่ดี (พระไตรปิฎก เล่ม 22 ข้อ 43 หน้า 67-68) ทั้งหมดนั้นสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการสิ่งภายนอกเป็นสำคัญ การที่มนุษย์รู้สึกสบายใจเพราะได้สิ่งที่ต้องการคือการมีความสุขและการได้อยู่สถานที่ที่ดี มนุษย์ล้วนคิดว่าเป็นเพราะเหตุภายนอกแต่ไม่ได้เข้าใจลึกซึ้งไปกว่า ความรู้สึกเช่นนั้นเป็นเรื่องทางใจ แต่นึกไปว่าเป็นเรื่องทางกาย โดยแมกซ์ เวเบอร์ (Max weber) อธิบายลักษณะดังกล่าวว่า คนชั้นกลางและชนชั้นล่างไม่ได้ถูกกำหนดมาให้เป็นฐานของการหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะมีน้อยคนมากที่จะคิดถึงพระนิพพาน เหนือกว่านั้น คนเหล่านั้นไม่ได้มีเป้าหมายที่จะบรรลุถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลา และมองไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องใช้เวลาไปกับการมีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่า (Max weber, 2007, p. 236) ความต้องการของบุคคลทั่วไปจึงอยู่ในระดับคนชั้นกลางและชนชั้นล่างเป็นหลักที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่จะตอบสนองความมีชีวิตที่ดี จึงปรากฏลักษณะวัดในอดีตที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ดังในยุคราชวงศ์สุโขทัย (พ.ศ. 863-1093) เรื่อยมา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าขาย โดยวัดนั้นเป็นทั้งสถาบันการศึกษา ที่พัก โรงพยาบาล ธนาคารหรือที่ทำธุรกิจการเงินซึ่งเป็นที่รวมของคนต่างอาชีพกัน เพราะคนสร้างวัดจำเป็นต้องการจ้างคนหลากหลายอาชีพ เช่น สถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงานอีกจำนวนมาก ทั้งวัด

ยังมีพิธีกรรมในแต่ละวันอีกไม่น้อย ซึ่งจำเป็นต้องมีคนมาร่วมกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น นักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว คนร้อยมาลัย และอาชีพอื่นๆ ที่วัดจะดำเนินการว่าจ้าง ซึ่งปรากฏว่ามีจารึกบางหลักกล่าวถึงจำนวนเงินหรือรายการเงินเดือนที่วัดว่าจ้าง เงินเดือนนักบุญชี สถาปนิก คนงานคุมช่าง รวมถึงยามประจำการ ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจสำหรับคนพื้นถิ่น ฉะนั้น วัดจึงไม่ใช่เป็นเพียงสถาบันทางศาสนา แต่เป็นสถาบันทางโลกด้วย โดยเป็นคลังทรัพยากรหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งทุน ทำให้การค้าและองค์กรทางการค้า เช่น สมาคมพ่อค้า คือเมื่อมีคนเอาเงินหรือทองมามอบให้กับวัด ก็จะได้กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้บริหารจัดการ และมีการยืมเงินจากวัดเพื่อไปลงทุนต่อ โดยดอกเบี้ยที่ทางวัดจะได้จะถูกนำไปใช้เพื่อการบำรุงรักษาวัดหรือลงทุนในกิจการอื่นได้ต่อไป (ธิดา สาระยา, 2554, หน้า 360-361)

ในส่วนของสังคมไทย วัดได้พัฒนาจนกลายเป็นสถานที่สำคัญในการสร้างอาชีพและสนองความต้องการในแง่ของความเป็นอยู่ของบุคคล วัดในสังคมไทยนั้นเป็นไปตามแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยยังเป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงความเจริญของพื้นที่ โดยวัดใดที่ใหญ่โต โอ่อ่าและสวยงามด้านศิลปวัฒนธรรม วัดนั้นก็คือสัญลักษณ์ของความมั่งมีศรีสุขของคนในชุมชนทุกผู้ทุกคน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 70) ดังจะพบว่า วัดได้พัฒนาปัจเจกบุคคลให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตปรากฏผ่านการปลูกฝังการศึกษาในโรงเรียนวัด และให้คนได้บวชเรียนภายในวัดก่อนจะออกไปประกอบอาชีพ อีกทั้งบุคคลที่ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจแล้วก็จะหันกลับมาสืบสานประเพณีในวัดด้วยการบวชหรือด้วยการเป็นผู้อุปถัมภ์กิจกรรมในพระพุทธศาสนาในวัดต่อไป (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549, หน้า 51) และอีกรูปแบบของการเป็นวัดในแบบวิหารและอาวาสได้ถูกปรับปรุงการสร้างให้ตอบสนองความต้องการต่อยุคสมัยดังกล่าวได้มากกว่าวัดในแบบอาราม เนื่องจากปัจเจกบุคคลที่มาเกี่ยวข้องกับวัดนั้นล้วนเป็นผู้ที่มีผลประโยชน์เกี่ยวกับการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัด โดยจะพบว่า การสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่ในวัดนั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับชุมชนในการเข้ามามีส่วนรวม เพราะแหล่ง

เงินในการสร้างไม่ได้มาจากชุมชน แต่มาจากนอกชุมชน เช่น กรณีการสร้างกวนอิม หน้าวิหารวัดท่ากระดาศ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549, หน้า 55) ความต้องการของปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นให้วัดพัฒนาไปในรูปแบบที่ตนต้องการจึงอาจจะแตกต่างจากวัดในสมัยพุทธกาล เป็นการเน้นให้เห็นวัตถุประสงค์ของสิ่งต่างๆ ภายในวัดว่าต้องการอะไร ดังการขุดพบพระพิมพ์ จารึกลานเงินและแผ่นตีบุกในกรุพระมหาธาตุเจียรอันเป็นที่บรรจุอยู่ร่วมกัน โดยจารึกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ด้วยผลบุญนี้ トラบเท่าที่ข้ายังท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อย
ภพใหญ่อันจะนับมิได้นั้น ขอให้ข้ามีปรีชา มีรูปงาม มีเสียงไพเราะ
เฉียบแหลมยิ่งในสรรพศาสตร์ รู้แนวความคิด เป็นผู้ทรงศีล
มีสมบัติต่างๆ อันประเสริฐ เป็นผู้บริจาคทานหาประมาณมิได้
เป็นผู้ปลดเปลื้องตนให้พ้นจากกิเลส เป็นผู้ยินดีในกุศลอันหา
โทษมิได้ ขอเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตกาลเทอญ...ด้วยกุศล
ผลบุญ ข้าหล่อพระพุทธรูปพิมพ์ ถ้วนวันเกิดทำบุญหาพระศรีรัตนตรัย
ฟังพระสัตปรกณภีธรรม สรรพบริบูรณ์ กลับนาอานิสงส์นี้
ไปทั่วไตรภพสพสัตว์นิกร บิตรญาติสาธุชน ส่วนตนกูข้าขอไป
เกิด เอกำเนตในดุสิตคัลบพิตรพระโมตริ...” (ศรีศักร วัลลิโภดม,
2560, หน้า 102-103)

การเสนอให้วัดกลายเป็นสิ่งตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลที่ต้องการจะให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และครอบครัว เพื่อให้วัดนั้นโยงเข้ากับความเป็นสมบัติที่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่การยอมรับดังกล่าวนี้ทำให้วัดเป็นผลที่สนองต่อความต้องการใช้เป็นฐานของการเป็นแหล่งอำนาจของปัจเจกบุคคลที่มีต่อชุมชนดังกล่าวเช่นกัน ขณะเดียวกันพระสงฆ์ยังได้ใช้วัดในฐานะเป็นนักพัฒนา นักสังคมสงเคราะห์ นักสิทธิมนุษยชน นักอนุรักษ์ ด้วยการนำวัดนั้นมาเป็นฐานในการสร้างการยอมรับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกัน ผ่านรูปแบบการพัฒนาวัดบ้านหรือวัดเมืองที่เน้นสิ่งก่อสร้าง และเน้นการสร้างรายได้ มีการกินตืออยู่ดีเป็นหลัก การให้เช่าที่วัดจัดงาน ให้เช่าพื้นที่จ่อตรถ

รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ก็มุ่งตอบสนองความเชื่อทางไสยศาสตร์ เมื่อมีการสนองต่อความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลมากขึ้น ความเป็นวัดก็กลายเป็นสถานที่ทำการค้า และประกอบกิจกรรมที่สนองทางกายภาพอย่างเดียวนั้น ซึ่งเป็นรูปแบบของวัดที่ห่างไกลจากความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนอีกต่อไป

ข. ลักษณะความต้องการทางด้านจิตใจ เป็นการตอบสนองกลุ่มปัจเจกบุคคลที่เปื่อยหน่ายในการดำเนินชีวิตแบบโลกที่แสวงหาวัตถุ จะพบว่ามียุคที่เป็นอารามในการเป็นที่พักผ่อนจิตใจของบุคคลเหล่านั้น พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการสร้างสวนโมกขพลาราม เพื่อชี้ชวนให้เห็นสถานที่แบบอารามในฐานะเป็นป่าที่เป็นกำลังแห่งความหลุดพ้นตามความหมายของชื่อ และส่งเสริมกิจกรรมให้เกิดความสะดวก แก่การที่จะทำจิตให้เกลี้ยงจากกิเลส ความวุ่นวายและความยึดติด มีการสอนการทำจิตให้เกลี้ยง แล้วก็ช่วยให้ทำจิตให้เกลี้ยงได้ง่ายขึ้น โดยความประสงค์ที่แท้จริงนั้น ต้องการให้เป็นการกระทำที่มีผลจริงเกิดขึ้นมา ให้รู้สึกถึงจิตใจที่เกลี้ยง แม้จะไม่ถึงกับการเข้าใจหลักธรรมะ แต่หากบุคคลเข้ามาสู่สถานที่เช่นนี้ แล้วรู้สึกสบายใจ โดยเขาเองก็ไม่ว่าทำไมสบายใจ ก็กลายเป็นการทำให้จิตใจเขารับรู้การเปลี่ยนแปลงของจิตใจที่ดีขึ้นได้เช่นกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2529, หน้า 72-73) ลักษณะของวัดที่สนองความต้องการปัจเจกชนที่เข้ามาในอารามในลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นวัดป่าในปัจจุบัน การสร้างสถานที่เป็นที่สบายหรือสัปปายะในทางพระพุทธศาสนาจึงถูกขยายต่อให้เห็นรูปแบบของการเป็นป่ามากกว่าการเป็นเมือง โดยเน้นไปที่ความเป็นธรรมชาติ แม้จะมีอาคารก่อสร้างก็ต้องให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ทำลายบรรยากาศ เรียบง่าย มักน้อยสันโดษแบบวัดป่า และมุ่งเน้นไปที่สิ่งนั้นต้องทำให้ใจสบาย เป็นการเน้นงานสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา มีรูปแบบที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยและประหยัด เหมาะสม เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ที่วัดหนองป่าพงจะสร้างให้เย็นสบาย ไม่ร้อนอบอ้าว (พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), 2557, หน้า 91) รูปแบบการสร้างวัดที่สนองความต้องการทางใจไม่ได้ไปไกลจากความเป็นวัดในสมัยพุทธกาลมากนัก หรือเป็นการย้อนกลับไปสู่การสร้างป่าเป็นอารามตามความจำเป็นของการอยู่อาศัยของพระภิกษุและ

ฆราวาสผู้ต้องการแสวงหาความสงบเป็นหลักซึ่งตรงกับรูปแบบความเป็นวัดในสมัยพุทธกาลมากกว่า การย้อนกลับไปสู่คำสอนดั้งเดิมจึงเป็นการปฏิเสธการพัฒนาวัดสู่การเป็นวัดเมือง และไม่ได้ตอบสนองความต้องการหรือเน้นการเป็นอยู่ดีตามแบบที่ความเป็นเมืองต้องการ แต่เน้นไปที่วิถีชีวิตที่ถูกต้องและเป็นไปตามหลักปฏิบัติทางศาสนามากกว่า การเป็นวัดแบบนี้จึงไม่ได้ปรับตามรูปแบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่เน้นความปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นการเป็นอยู่ที่ดีตรงตามข้อปฏิบัติในคัมภีร์ศาสนา แม้หากจะมีการปรับปรุงก็เอื้อต่อการเป็นพื้นที่เหมาะสมแก่การพัฒนาจิตใจเป็นหลัก

3.2 ความต้องการของชุมชน เป็นความต้องการที่ทำให้สังคมยั่งยืน โดยเน้นไปที่ความสงบภายในสังคมเป็นหลักสำคัญ ดังข้อความปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีจะพึงทำ” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 134 หน้า 79) การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมจึงเป็นเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

ก. ความต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลาง เป็นการสร้างให้สังคมเป็นองค์กรเดียวกัน โดยผสมผสานกันระหว่างฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์เข้าเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน รวมถึงนักปราชญ์ราชครูก็รวมอยู่ด้วย ดังปรากฏให้เห็นผ่านวัดหลวงมากมายที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์ และขุนนางข้าราชการ รวมทั้งวัดตามท้องถิ่นที่ทางรัฐอุปถัมภ์ด้วย เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกระหว่างศาสนากับการปกครอง โดยในการสร้างวัดแต่ละวัดจะมีการแจกจ่ายทรัพย์สินเงินทองและความมั่งคั่งออกไปเพื่อประโยชน์และการยอมรับของส่วนรวม ทำให้เกิดการสะสมความมั่งคั่งเพื่อตัวเองในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลน้อยลง ผลที่ตามมาย่อมทำให้ระดับชีวิตของทุกฝ่ายเป็นที่ยอมรับได้ เนื่องจากการสร้างวัดทำให้เกิดการยอมรับนับถือของคนมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างการยอมรับนับถือทางสังคมซึ่งสะท้อนผ่านการสร้างวัดไว้เป็นวัดประจำตระกูล

อีกด้วย การสร้างวัดจึงได้กลายเป็นการสร้างองค์กรทางวัฒนธรรมและชุมชนในวัด เป็นองค์กรทางชุมชนในการพัฒนางานในด้านต่างๆ ด้วยการแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติ และความมั่งคั่งไปสู่ผู้ไม่มีหรือผู้ด้อยโอกาส ไม่ว่าจะเป็นคนที่มาทำกินในที่ดินวัด หรือคนที่ยากไร้ ได้อาศัยอาหาร และวัดถูกจากการบริจาคของคนมีเงินพร้อมได้ บริจาคให้แก่วัด เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดในลักษณะของระบบอุปถัมภ์ ระหว่างชนชั้นปกครองและคนที่ถูกปกครอง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 102-104) วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยโดยเชื่อมโยงกันระหว่างบริบท ของคนเมืองกับคนชนบทเข้าเป็นกลุ่มเดียวกันทั้งในแง่ของการเกื้อกูลกัน และการพึ่งพาอาศัยพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดการให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ดังจะพบรูปแบบการจัดการวัดที่มีความเอื้อต่อการเป็นศูนย์รวมเพื่อกิจกรรมทาง สังคมมากขึ้น เช่น วัดพระธาตุพนมวรวิหาร จ.นครพนม ที่มีประชาชนมาสักการะ องค์พระธาตุจำนวนมาก จึงได้มีการจัดระเบียบพื้นที่ร้านค้าให้เป็นระเบียบ มีการ สร้างพื้นที่สีเขียวรอบๆ องค์พระธาตุ และเพิ่มพื้นที่โดยรอบให้เกิดความสงบ ใช้เป็น ที่ปฏิบัติธรรมได้ (อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 49) ความต้องการ ให้วัดเป็นศูนย์กลางนั้นได้ถูกปรับปรุงจากการเป็นองค์กรที่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชน เป็นหลัก จึงเป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์และเอื้อต่อประชาชนที่มีส่วนร่วมกับวัดทั้งใน แ่งของผู้ประกอบอาชีพภายในวัดและผู้มากราบไหว้หรือการแสวงหาความรู้ในทาง พระพุทธศาสนา แม้ลักษณะวัดดังกล่าวจะสะท้อนผ่านลักษณะวัดแบบวิหารที่มี สิ่งก่อสร้างที่เอื้อแบบวัดบ้านหรือวัดเมืองเป็นหลัก

ข. ความต้องการรวมชุมชนที่แตกต่างเข้าด้วยกัน เป็นการพิจารณา จากข้อเสนอเรื่องพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (practical Buddhism) ที่พิจารณาไป ถึงการปฏิบัติศาสนาในรูปแบบที่หลากหลายโดยผันแปรและแตกต่างไปตามชุมชน ต่างๆ โดยข้อเสนอนี้พิจารณาไปที่การที่ชุมชนนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไป ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยยุคโอะ ฮายาชิได้อธิบายถึงลักษณะการอยู่ร่วมกัน สังคมบนฐานของการสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอน เรื่อง “กรรม” ที่แสดงให้เห็นถึงผลจากการทำดีและทำชั่ว เป็นคำอธิบายถึงสถานะ

ความเป็นอยู่ของบุคคลมาจากการกระทำในอดีต ซึ่งทำให้ทุกคนยอมรับต่อสิ่งที่ทำได้ และลดความขัดแย้งในแง่ของความต้องการบางอย่างที่เกินเลยกว่าสิ่งที่ตนเองทำได้ ข้อพิจารณาเรื่องกรรมนี้ได้สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนที่มีพระกับฆราวาส โดยไม่มีความขัดแย้งกันมาจากการที่ผู้มีศรัทธาในศาสนาถวายทานแก่พระสงฆ์ ขณะที่พระสงฆ์ตอบแทนด้วยการให้ศีลให้พรตอบแทนและช่วยจัดเตรียมเรื่องการทำบุญให้แก่ผู้บริจาค การทำบุญเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินทางวัตถุระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องประโยชน์ต่างตอบแทนที่เอื้อประโยชน์ต่อกันในลักษณะการให้และรับ ซึ่งเป็นหลักฐานที่เด่นชัดในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (ยุคิโอ ฮายาชิ, 2554, หน้า 16) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพิจารณาการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนในระดับเล็กที่สุดของสังคมมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและกลุ่มเครือญาติที่เกิดขึ้น มีสายเลือดเดียวกัน เหนือระดับครอบครัวและกลุ่มเครือญาติก็คือชุมชนที่มีพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยชุมชนที่มีความหลากหลายของครอบครัวและเครือญาติที่โยกย้ายมารวมตัวกันจะมีการสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ให้ทุกคนได้มาร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ ทางวัฒนธรรม

“การปฏิบัติศาสนกิจมิได้จำกัดวงอยู่แต่พวกสยามด้วยกันเอง แต่ยังได้คลุกไปถึงชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศสยามด้วย โดยเฉพาะพวกชาวจีนนั้นไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดมาก่อนก็ดี จะسابานตนเป็นพุทธมามกะเดินทางเข้ามาในกรุงสยาม แต่งงานกับชาวสยาม ทำบุญสุนทานให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ไปวัดเป็นประจำ และเลิกรื้อปฏิบัติของตนแต่เดิม แม้แต่ผู้นับถือศาสนาอิสลามให้หันมาใช้วิธีปฏิบัติที่ชาวสยามปฏิบัติอยู่ พวกเหล่านั้นมักแต่งงานกับชาวสยาม กราบไหว้พระภิกษุสงฆ์เมื่อเดินทาง และเอาเงินไปมอบให้แก่ขุนนางผู้ใหญ่และรัฐบาลเพื่อนำไปทำบุญสร้างวัด” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 101)

วัดจึงได้กลายเป็นสถานที่สำหรับรองรับในการจัดกิจกรรมของชุมชน เช่น วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จ.นนทบุรี มีการปรับรูปแบบและพื้นที่และการเผยแพร่ธรรมตามพุทธวิธีอย่างทันสมัย เช่น ลานหินโค้ง โดยในทุกงานพิธีกรรมทางศาสนา จะมีการแสดงธรรมเสมอ ปัจจุบันมีคนเข้ามาวัดเป็นจำนวนมากทำให้ต้องปรับปรุงพื้นที่ลานหินโค้งให้ใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับคนที่มากขึ้น (อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 50)

ข้อพิจารณาทั้ง 2 นี้สะท้อนให้เห็นว่าวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนจะมีลักษณะพัฒนาควบคู่ไปกับการจัดการแก้ปัญหาชุมชน ไม่ได้มุ่งพัฒนาวัดที่เน้นประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเท่านั้น เพราะปัจจุบันนี้ ชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศมีราว 70% ที่เป็นชนบท และชนบทตอนนี้กำลังทรุดมาจากเรื่องบริโภคนิยม ปัญหาคือทำอะไรจะป้องกันไม่ให้ความเสื่อมแบบเมืองเข้าไปสู่ชนบท และทำอะไรจะฟื้นฟูของดีที่มีอยู่ในชนบทให้มีชีวิตและมีกำลังขึ้นมาอีกครั้ง โดยสิ่งที่ถูกเสนอเป็นทางแก้ปัญหา คือ การเอาวัดที่เป็นทุนเดิมของชุมชนมาจัดให้ถูกต้องให้เป็นศูนย์รวมและเป็นแหล่งธรรมแหล่งปัญญาของชุมชนนั้น โดยโยงให้วัดช่วยแก้ปัญหาและช่วยพัฒนาชนบท แต่ด้วยวัดจำนวนมากไม่มีบทบาทต่อชุมชน คนจำนวนมากโดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นจึงมองไม่เห็นความหมายของวัด ถ้าวัดไม่มีบทบาทต่อชุมชนหรือไม่ทำบทบาทที่ควรจะทำแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดความหมาย อันเป็นภาวะที่ชุมชนแตกสลาย เมื่อชุมชนแตกสลาย สังคมก็แตกสลาย และประเทศชาติก็จะแตกสลายเช่นกัน จึงต้องให้พระในชนบทต้องทำให้ชีวิตสัมพันธ์กับประชาชนมากขึ้น ต้องพึ่งพากับประชาชน จึงจะตอบสนองความต้องการของประชาชน เมื่อตอบสนองด้วยบทบาทที่ถูกต้องไม่ได้ ก็เกิดบทบาทที่ไม่ดีขึ้นมาได้ โดยต้องให้พระมีการศึกษาที่ดีและถูกต้อง มีความรู้ธรรมวินัยที่จะสอนประชาชน นำประชาชนในทางที่ถูกต้องถูกทาง เมื่อพระทำบทบาทที่ถูกต้อง ก็ยึดชุมชนอยู่ ยึดพ่อแม่ยึดบ้าน พ่อแม่ก็ส่งต่อไปยังโรงเรียน โรงเรียนก็ร่วมมือกับวัด ในการที่จะเอื้อธรรม เอื้อศีลธรรม เอื้อความดีความงาม เอื้อการศึกษาการเรียนรู้อะไรต่างๆ แก่ประชาชนในชุมชนนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546, หน้า 10-12) ปัจจุบัน วัดได้จัดสรร

สำหรับเป็นพื้นที่สำหรับแก้ปัญหาชุมชนทั้งในแง่ของความเป็นอยู่และทางด้านจิตใจ โดยจะพบว่าวัดที่สนองต่อความต้องการดังกล่าวนั้นแม้จะมีการปรับปรุงไปอย่างไรก็ตาม แต่สิ่งที่วัดสะท้อนให้เห็นคือความสอดคล้องกันระหว่างความเป็นไปของสังคมที่เน้นวัตถุและความเป็นพระพุทธรศาสนาที่เน้นจิตใจผ่านการการพัฒนาปัญญาคือความรู้ให้ตรงต่อความเป็นจริงและความถูกต้องทางศีลธรรมมากที่สุด เพราะวัดที่เป็นศูนย์กลางการแก้ปัญหาของสังคมที่พิจารณาจากการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้มีปัญญา เริ่มต้นตั้งแต่เจ้าอาวาสจนถึงพระภิกษุสงฆ์แล้วจึงขยายต่อไปยังเยาวชนและชุมชนในทุกระดับชั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและดำเนินชีวิตได้ตามความเหมาะสม สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและมีความสุขในสังคม แม้ว่าการพัฒนาวัดในแนวทางนี้จะมีปรากฏในสังคมไทยแต่ก็ยังมีไม่มากนักและไม่เพียงพอต่อความต้องการของสังคมไทย

4. สรุป

วัดเป็นคำที่ใช้เรียกอาราม วิหารหรืออาวาสในพระพุทธรศาสนาโดยมีลักษณะเป็นสถานที่พักของพระภิกษุ เป็นที่ประกอบสังฆกรรม รวมทั้งใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับฆราวาสจึงกลายเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ ตลอดทั้งในสมัยต่อมายังได้เป็นศูนย์กลางการปกครองของชุมชนที่ถูกพัฒนากลายเป็นวัดเมืองและวัดป่า โดยวัดเมืองหรือวัดบ้านเป็นวัดที่สนองความต้องการของชุมชนในแง่ของการแก้ปัญหาทั้งในแง่ของการเป็นอยู่และในแง่ของการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ขณะที่วัดป่าได้ตอบสนองแง่ของหลักปฏิบัติทางพระพุทธรศาสนาแบบดั้งเดิมที่เน้นจิตใจเป็นหลัก แม้จะมีการก่อสร้างวัดอุทิศก็เป็นความจำเป็นและต้องไม่ทำลายธรรมชาติ แต่วัดที่พัฒนาควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาทางสังคมนั้นได้พัฒนารูปแบบของการผานการอยู่ร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาสผสมผสานระหว่างวัดอุทิศกับจิตใจด้วยการพัฒนาปัญญาอันมาจากหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันทางวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทย

บรรณานุกรม

หนังสือทั่วไป

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *ต้องฟื้นฟูวัด ให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง*. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *สถานการณ์พระพุทธศาสนา : พลิกหายนะเป็นพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). (2557). *มรดกธรรมเล่ม 1 อุปลมณี*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เผยแผ่มรดกธรรม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2529). *ฟ้าสางระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1)*. กรุงเทพมหานคร : สวนอศมมุลินี.
- ธิดา สารยา. (2554). *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 26*. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มุลินีเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2559). *พื้นวัด คินเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์.

หนังสือแปล

ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2554). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*. แปลและเรียบเรียงโดย พินิจ ลากธนานนท์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความในหนังสือ

สมโชติ อ่องสกุล. (2549). การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชียงใหม่. ใน *จักรวาลวิทยา*. บรรณาธิการโดย ธเนศ วงศ์ยานนาวา. กรุงเทพมหานคร: มติชน: 38-76.

Books

Weber Max. (2007). *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism*. translated and edited by Hans H. Gerth and Don Martindale. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.

Rahula Walpola. (1993). *History of Buddhism in Ceylon*. Sri Lanka: The Buddhist Cultural Center.